

# ESKİ TÜRK İNANIŞ VE MİTOLOJİLERİNE GÖRE “SES”İN TÜRKLER ÜZERİNDEKİ ETKİ VE YANSIMASI

Şeyda BÜYÜKCÂN SAYILIR

Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, sbuyukcan@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8407-9403

Büyükcân Sayılır, Şeyda. “Eski Türk İnaniş ve Mitolojilerine Göre ‘Ses’in Türkler Üzerindeki Etkisi”. ulakbilge. 68 (2022 Ocak): s. 1–12. doi: 10.7816/ulakbilge-09-68-01

## ÖZ

İnsanoğlu, ilk doğduğu andan itibaren hayata, kendi sesiyle başlar. Doğum anından sonra ailesi tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. Annesinin sesini tanıır ve büyüdükçe çevresini gözlemlemeye başlar. Sesini keşfettikçe, dili gelişir ve etrafındakilerle iletişim kurmaya başlar. Bundan sonraki hayatının her anında sesin büyüğü ve tınısı yer alır. Seslerin tarih boyunca, kimi zaman, bir ritüel esnasında kamın davuluyla, kimi zaman savaşlarda atılan naralarla, zafer çığlıklarıyla, kimi zaman sagularda ağıtlarla, kimi zaman da kopuz eşliğinde destanlarda sevinç, hüznü, zafer ve ölüm şeklinde farklı işlevleri vardır. Tabiatla içiçe konargöçer bir hayat yaşayan Türkler, müziğin ve sesin ruha iyi ya da kötü geldiğini keşfetmiş ve bu doğrultuda özellikle erken Öntürk döneminden itibaren bu tınılardan faydalanmışlardır. Böylece, Altay dağlarından yükselen ilk seslerden itibaren koruyucu ve yardımcı ruhlara kamlar vasıtasıyla gönderilen bu tınılar, kendi içlerinde Türkler arasında makbul ya da makbul olmayan şekilde değerlendirilmiş; özellikle fırtına, şimşek, gök gürültüsü gibi tabiat olayları bir korku unsuru olarak ortaya çıkarken; savaşta karşı tarafı korkutma amacıyla atılan naralar makbul sesler olarak görülmüştür. Konargöçer Türk topluluklarında, baharın gelişinin müjdelenmesinde, gündelik ekim dikim işleri esnasında, mental hastalıkların iyileştirilmesinde, ritmik bir ezgi yoluyla çalışma süreçlerini kolaylaştırıp işbirliğin sağlanmasında ya da festivallerdeki birlik ve beraberliğin sağlanmasında sesin ve müziğin gücünden faydalanılmıştır. Türklerin dini törenlerinde, eğlencelerinde, doğum ve ad verme toplantılarında, daima müzik önemli olmuş; ruhun şıfası ve gıdası olarak görülmüştür. Kopuz çalan ozanlar, âşıklar Türk Halk Müziğinin temellerini atarken, tuğ takımları ile askeri müzik şekillenmeye başlamış, dini müzik de Kam’larla devam etmiştir. Bu çalışmada, Türk Mitolojilerinde ve eski Türk inanışlarında ses ve sesin kaynağı, bundan doğan inanış ve davranışlar ele alınmak suretiyle, bunların Türkler üzerindeki etki ve yansımaları hususu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Müzik, ses, Türk mitolojisi, tuğ, davul

*Makale Bilgisi:*

Geliş: 21 Kasım 2021

Düzeltilme: 28 Aralık 2021

Kabul: 18 Ocak 2022

Tabiattaki bütün sesler, titreşim özelliği açısından, düzenli ve düzensiz olarak iki farklı gruba ayrılmıştır. Düzensiz sesler, eşyanın çıkardığı periyodik olmayan titreşimlere dayalı seslerdir. Dolayısıyla bu nitelikte olanlar, fizik biliminin alanına girerek araştırma konularını oluşturmaktadır. Periyodik titreşimlere dayalı düzenli sesler ise insanın konuşma esnasında çıkardığı sesler olup konusu bakımından dilin ses bilgisi alanına girmektedir. Fizik açısından ise ses, havanın bir titreşim hareketidir. Müzik aletlerinden çıkan sesler de düzenli sesler olarak kabul edilmektedir. Ses veren her cisim, çalgı aletlerindeki teller, davulun gerilmiş derileri ve çınlama özelliğine sahip bir borunun içinde bulunan hava gibi titreşim yapabilir (Korkmaz 2021: 17). Dilin temel dayanağı da sestir. Tarih boyunca, psikolojik anlamda duyguları harekete geçirmesiyle, insanların birbiriyle ve doğaüstü varlıklarla iletişime geçmesinde önemli rol oynadığı görülmüştür. Kültürü etkileyen ve inanışları belirleyen, onlara yön veren de bu psikolojidir. İnsanın doğduğu andan itibaren bebeğin ağlama sesinden anne sesine, hayvanların seslerinden savaşta atılan naralara, doğadaki canlı cansız varlıkların rüzgârın, ağacın, yaprağın çıkardığı seslerden gök gürlemesine, kamların davulundan çıkan ritimlerinden bu seslere duyarlı oldukları varsayılan koruyucu ve yardımcı ruhlara kadar Türkler, Tengri'yi ve kutsala yakın olan ne varsa hepsiyle iletişimi seste aramış ve müziği bu arayışta bir araç olarak kullanmıştır. Sesin ve dolayısıyla müziğin kullanım alanları geniş olup hem maddi hem de manevi hazlara ulaşmada önemli bir kaynak olmuştur. Eski Türk inanışlarından mitolojilerine, kamlıktan pirlige, kam dualarından (alkış) menkabelere, tıp tarihindeki kullanımından Türk devleti ve milletin birliğini oluşturmaya, savaşlarda Türk ordusuna moral ve motivasyon desteği sağlayıp güç vermesine kadar Türk tarihindeki kullanım alanları ve anlamları hakkında pek çok alanda sesin büyümlü tınısı, kutsal olarak kabul edilmiş ve inanışlarına olumlu ya da olumsuz anlamda yön vermiş olduğu görülmektedir. İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren çevresini gözlemlemeye ve tanımaya çalışmıştır. Dünyaya nasıl geldiğini merak eden insanoğlu, kim ya da hangi gizli güç tarafından yaratıldığını bulmak için, önce yeryüzünde yer alan dağı, taşı, toprağı, ağacı incelemiş; gökyüzünde ise güneşi, ayı, gezegen ve yıldızları gözlemlemiştir. Aydınlık ve karanlık, gece-gündüz, baharın gelişyle tabiatın canlanması, toprağın yeşillenmesi, soğukta ayaz, sıcakta güneş ya bir korku endişe ya da sevinç, coşkuya sebep olmuştur. Yağmur ve suyun sesi dinginleştirirken, fırtınanın gürültüsü, rüzgârın uğultusu, gökyüzünden şimşeklerin çakması endişenin artmasına dolayısıyla yaratıcının (Tanrı'nın) gazabına uğradıkları düşüncesine kapılmalarına sebep olmuştur. Korku ve sevinç beraberinde tabiat iyelerine inanmayı getirmiş ve bu eski Türk inanışlarının etrafında bir kültür dairesi oluşarak Anadolu'ya kadar gelişmiştir. Eski Türklerde, kozmogoni ve kozmolojik bakış açısının oluşturduğu, özellikle yaratılış ve türeyişle ilgili mitler içerisinde pek çok Türk inanç unsurları bulunmaktadır. Buna göre Proto-Türk dönemindeki inanışa göre, evren oluşturulurken önce ikili (dikotomi), daha sonra Dünya'nın üç kısımdan oluştuğu görüşü hâkimdir. (Esin 2001:19) Evrenin ve dünyanın oluşumuna dair bu inanışlar, beraberinde bir davranış ve ritüel kültürünü de getirmişti. Buna göre, gökte Göktengri (bazı Türk yurtlarında Ülgen)'in yer aldığı Tanrı katı uçmağ'da yer alan Tanrı ve onun yardımcı göksel ruhları bulunmakta, ortada Yersub (yeryüzü) koruyucu ruhları ve en alt katta ise tamu, Erlik ve onun yardımcı kötü ruhları yer almaktaydı. Daha ziyade hasta iyileştirme, otacı (şifacı) kimliğiyle ön plana çıkan Türk kamları, bu üçlü dünya düzeninde yer alan ruhlarla iletişime geçerek insanlarla ruhlar arasında bir nevi aracı olmuşlardır. Bu görevlerini icra ederken de, sesin ve nefesin tınısını şifa olarak kullanmış, belirli aralık ve vurgularla davullarını çalmış ve çıkardıkları bu ilginç sesler sayesinde de, koruyucu ve yardımcı ruhlarla iletişime geçtiklerine inanmışlardır. Altaylı bir Türk kam olan Sınaru, "*kam annem ve babam gibi, benim bakışım, Türk töre ve geleneklerini, Türk mitoloji, desten, efsane ve masallarını, Türk türkü ve yırlarını, Türk çalgı aletlerinden dombra, kıl kıyak, kobuz, ağız kobuzu, yatugan gibi telli ve kaval, düdük, sıbızgı gibi nefesli çalgıları çalmayı öğrettirdi. Annem bir şifacı, otacı, kâhin, falcı, müzikle iç içe girerek kendisinden geçen gerçek bir dansçı, Göktengri ile görüşebilen göksel bir yolcuydu*" sözleriyle, müzik ve dansın, eskiden beri kutsalla iletişim aracı olarak görüldüğü ve bu sesin kullanımının aynı soy ve görevden gelenlere, nesilden nesile aktarıldığını anlatmaktadır (Gülensoy 2017: 21).

Ak ve kara kam olarak ayrılan bu araçlardan daha ziyade bu zorlu görevi, kara kamlar yerine getirmekteydi. Onların görevi hem yeryüzü hem de gökyüzünde yer alan iyi ya da kötü ruhlarla iletişim kurmak ve onlara kurban sunmaktı. Kendi içlerinde bir hiyerarşiye sahip olan bu kamların, ritüelleri gerçekleştirmek için belirli bir olgunluk düzeyine ve tecrübeye sahip olmaları gerekmektedir. Yeraltındaki Erlik dünyası, bir korku figürü olarak Türklerin eski inanışlarına

yansıdığı için tecrübeli kamlar, zorlu bir eğitim sürecinden sonra onlarla iletişime geçmekteydiler. Dolayısıyla onlara kurban olarak kara boğayı, gökyüzünde yer alan göksel ruhlara ise yüksek yerlerde bulunan dağ ya da mağara girişlerine giderek, yakılan ateş ve yapılan ritüel sonrası beyaz aygır atının ruhunu kurban olarak sunarlardı. Bu esnada çıkardıkları seslerin, şifa kaynağı olduğuna inanılmıştır (Bayat 2015: 135-137). Ses, insanın kendisini bilmesinden itibaren ilk olarak bir iletişim aracı olarak görülmüş daha sonra Tanrı ile bağlantıya geçilmesinde en etkili iletişim yöntemlerinden biri olmuştur. En eski çağlardan bu yana sesin büyü, insanları etkilemiştir. Doğayı gözlemledikçe önce onu dinlemiş daha sonra da taklit etmişlerdir. Zamanla tarihsel süreç içinde, müzikle ve sesle tedavi ve terapi yöntemleri geliştirilmiştir (Erer vd. 2010: 29-32). Kamin hastaları iyileştirmesiyle ilgili "tef çalan tefçi kamin dans ederek bahşı duaları okuduğuna, müzik devam ederken eline aldığı kılıcı duvara saplayıp, elindeki kamçı ile cinleri kovmaya başladığına" dair anlatılar bulunmaktadır (Bayat 2019: 197-198). Türklerin daha sonraki dönemlerde, Anadolu halk inanışlarında, ozanların (âşıkların) "türkü söylemeyince hasta olması" inanışının da, gelecekteki kamin (âşık, destancı) ozanlık görevine başlamadan önce çoğunlukla ruhi sıkıntılar yaşayacağı, büyücülük ve şifacılık yaptıktan sonra iyileşerek yetenekli bir insan olacağı, yani ozan (âşık) olarak ruhların desteği ile söz büyüüne bağlı türküleri söyleyerek hastaları sağaltmaya (semlemek) başlayacağı yönündeki halk görüşleriyle aynıdır (Oh vd. 2013:67-68). Uygur dönemiyle ilgili tıp tarihi çalışmalarında ortaya konulduğu üzere, özellikle mental ve ruhî hastalıklarda müziğin (sesin) hastalara uygulanan bir tedavi yöntemi olarak kullanılmış olduğu görülmektedir (Ünver 1936: 13).

Eski Türklerdeki inanışa göre, her varlığın kendine ait bir sesi ve tınısı vardı. Tarih boyunca insanoğlu, sesini keşfetmesiyle, onun büyüünden, tınısından, alçak ya da yüksek olmasından faydalanmışlardır. Özellikle doğanın sesine kulak vermiş ve onu taklit ederek kutsal olana ulaşmaya çabalamışlardır. Gündelik tabiat olaylarında ortaya çıkan sesler, Türkler tarafından iyi ya da kötüye yorumlanmış; onların davranışlarına ve kararlarına da bu inanış yansımıştır. Türkler, yükselen bulutların, akan sellerin, gürleyen göklerin çıkardıkları seslere ayrı ayrı deyimler verilmiş ve bütün sesleri birbirinden ayırmışlardır. Gök gürlemeleri ile şimşekler, tabiat olaylarının en güçlüleri ve en göz alıcıları olduğundan, Türkler, devlet ile ilgili deyimlerde "gök gürlemesi"ni kullanmışlardır. Hakanların nevbet davullarını, gök gürlemelerine; bayraklarını da şimşek ve yıldırımlara benzetmişlerdir. Savaşlarda kılıcın parlamasını ve çıkardıkları sesleri, şimşeğe benzetmişlerdir (Ögel 2002: 270-271). Türkler, yıldırım ve şimşek çakmasını Tanrı'nın iradesine bağlıyorlar ve sesleri ona göre yorumluyorlardı. Reşideddin'e göre, XIII-XIV. yüzyıllarda, yıldırımdan korkan ve korkmayan iki kabile bulunmaktaydı. "*Uryankat kabilesi, Ergenekon'da körük çekenlerle beraber olduklarını ileri sürerler. Gökte şimşek, çok çaktığı ve yerlere de, yıldırımlar düştüğü zaman göğe, şimşeğe ve yıldırıma bağırarak ve kötü sözler söylemek onların adetleridir. Moğollara göre ise yıldırım, ejderhaya benzer. O çaktığı ve bir yerlere düştüğü zamanlarda korkarak çadırlarında oturur ve dışarı çıkmazlar*" Yıldırım ve şimşek çakması sonucu çıkan sesler, Tengri'nin iradesiyle olduğu için hem kutsal olarak görülür hem de Türklerde bir korku ve endişe yaratırdı. Eski Türk inanışlarına göre, eğer, Tengri onların yaşayış ve hareketlerini beğenmeseydi, kendilerine böyle bir haber gönderemezdi. Dolayısıyla Tengri ile konuşur gibi, "bağırıp çağırır ve göğe ok atarlardı". Altay inanışlarına göre, kötü ruhların en çok korktukları şey yıldırımdı. Yıldırım düşerse, kötü ruhlarla şeytanları kovar ya da onları yok ederdi. Yıldırımdan kurtulmak isteyen kötü ruhlar, ya ağaçların alt kısımlarına ya da insanların içlerine girerlerdi. Yıldırım tehlikesini hisseden kötü ruhlar, inanışa göre hemen bir sincap şekline girer ve ağaçların içine saklanırlardı. Yıldırım da bu sincapların saklandığı ağaçları ara ve onların üzerlerine düşerlerdi (Ögel 2002: 281-284). Türkler bu sebeple, yıldırımın düştüğü ağaca Tengri'nin kutsal ışığının deşdiğini düşünür, o ağaçtan bir dal alıp saklar, uğurlu olarak görüldüğü için de şans getirsin, "Tengriden bir parça yanımızda olsun" anlayışıyla gittikleri yerlere götürürdü. Bu davranış biçimi, Türklerin ateş ve ağaçla ilgili mitolojik anlatı ve onları kutsal olarak görme inanışları çerçevesinde değerlendirilebilir (Büyükcân Sayılır 2020: 937; Büyükcân Sayılır 2021:191).

Türkler tarafından gök cisimleri, ilk kültür evrelerinden itibaren takip edilmiş, ona göre planlama ve savaş stratejileri yapılmış; ayın şekilleri gözlenmiştir. Havanın açık olduğu özellikle dolunay zamanları sefer düzenlenmesi tercih edilmiştir (Kafesoğlu 1995: 273). Türklerle göre, güneş ve ay tutulmasının sebebi, bunların kötü ruhlar ile mücadeleye girmesidir. İnanca göre güneş ve ay kötü ruhlar tarafından karanlık âleme götürülür. Kamlar, ay ve güneşi bu kötü ruhların

elinden kurtarmak için çeşitli sesler çıkararak davul çalarlar. Davulun içinde çingiraklar, ziller ve ses çıkaran metal nesneler bulunur. Bu seslerin kötü ruhları korkutup kaçtıracasına inanılır. Altay Türklerine göre güneş ana, ay da atadır. Güneşi ise yersubda ateş temsil eder. Bazı Saha masallarında kahramanlar, güneş ve ayın koruması altındadır. İnaniş göre zaman zaman güneş ve ay, kötü ruhlarla mücadelede girişirler. Dolayısıyla güneş ve ay tutulması, bu kötü ruhlara karşı alınmış bir yenilgi olarak yorumlanır. Güneş ve ay tutulması olduğunda, bu yüzden Altay Türkleri bağırıp çağırırlar ve davul çalarlar. Bu gürültülerin kötü ruhları korkutup kaçtıracasına inanılmaktadır (Gömeç 2003: 88). Bu eski inanç günümüzde de yaşamaya devam etmektedir. Anadolu'nun bazı yerlerinde güneş ve ay tutulurken tenekelere vurulması, göğre doğru silah atılması aynı inancın günümüzdeki devamıdır. Türklerde en eski devirlerden itibaren tabiat izlenildiği için, mevsimsel geçişler, güneş ay tutulmaları, baharın gelişi (nevruz) gibi doğa olaylarının kutlandığı bilinmektedir (İzgi 1977: 29-36; İzgi 1989:59). Türkler tarafından festivallerde, kengeşlerde, doğum ve ad verme törenlerinde, dini törenlerde ve ileri dönemler için de mental ve ruhî rahatsızlıklarda tedavi aracı olarak müziğin çeşitli türlerinin kullanıldığı görülmüştür. Çin kaynaklarından, Asya Hun Devleti'nde Hun hükümdarlarının saraylarında müziğe ilgi duyduğundan ve sarayda müzik heyetlerinin olduğundan bahsedilmektedir (Göher Vural 2011:16). Hun büyüklerinin kurganlarında ölen kişilere ait değerli eşyalar arasında çalgı aletleri bulunmuştur. Kazısı Rudenko tarafından gerçekleştirilen II. Pazırık Kurganı'ndaki buluntular arasında telli sazlar ve davulun görülmesi, yine V. Pazırık Kurgan'ında ikiye bölünmüş öküz boynuzundan yapılan, zarı çürümüş bir davulun bulunmuş olması, erken dönemde müziğin kullanımına ilginç ve güzel örneklerdendir (Çoruhlu 2020: 103, 107). Asya Hunlarında müzik türleri, dini, tuğ (askeri müzik), kahramanlık-destan, eğlence, günlük hayatı konu alan ve ağıtlarla ilgili olmak üzere çeşitli konulara ayrılmıştır. Kamların davul ve def eşliğinde ruhlara iletişime geçmek için gerçekleştirdiği ritüellerde, mehterin de temelini teşkil eden tuğ takımlarındaki boru ve zil seslerinde, toplantı, tören ve festival müziklerinde, konargöçer yaşam tarzından kaynaklı tarımla uğraşanların ritmik bir ezgiyle toplu çalışma için kullandıkları ezgilerde ve ölenin ardından tutulan yaslarda, yuğ törenlerinde yakılan ağıtlarda çalgı aletlerinin kullanıldığı, Türklerde müziğin gündelik hayatta, sevinçte, üzüntüde velhasıl insanın yaşadığı tüm olaylarda etkisinin olduğu görülmektedir. Kimi zaman psikolojileri rahatlatan bir şifa kaynağı, kimi zaman düşmana korku saçan bir savaş aracı, kimi zaman iletişim aracı, kimi zaman siyasi bir sembol, kimi zaman da devletin gücünün göstergesi ve diplomatik bir simge olarak karşımıza çıkmaktadır (Göher Vural 2011: 54-60).

Din, inanişlar ve müzik, hem birbirine çok yakın hem de birbirinden çok uzak gibi görünen olgulardır. Bir tarafta sesin, insanlığa dinginlik, huzur ve sükûnet veren tınısı diğer yanda derûnî inaniş içinde Tanrı'ya yaklaşımda müziğin dansla birlikte bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda inananların dini hakikati anlaması ve kutsalı tecrübe etmesi müzikle gerçekleşmektedir (Batuk, 2013: 46). Ruhani gücü yüksek olan bu tınılar sayesinde, insan psikolojisinde rahatlatma, çıkarılan sesle yaratıcı ve mutlak olana ulaşma ve kendinden geçmenin (zikir) verdiği haz makbul olandır. Ritüeli gerçekleştiren için de izleyen için de mutluluk verir. Eski Türk inanişına göre, Göktengri ya da Ülgen tarafından yaratılan canlı ve cansız tüm varlıkların bir ruhu bulunmaktaydı. Dolayısıyla Türkler tarafından ateşten suya, dağdan ağaca kadar doğada bulunan her şeyin bir iyesinin bulunduğuna inanılır; onları gücendirmekten, kaybetmekten ya da kirletmekten korkarlardı. Bunun için de onların ruhunu incitmemeye çalışır; başlarına gelebilecek felaketler için de kurbanlar sunarlar, kam vasıtasıyla ritüeller gerçekleştirilirdi. Örneğin; Dünya'nın merkezinde olduğu varsayılan Yokan adlı yersub ruhunun ucu Ülgen'in evine kadar ulaşan bir çamın (dünya ağacı) bulunduğu yerde oturur. Büyük kayın ağaçlarında oturan ve otluk-yeşil alanlarda kasırga şeklinde gezen bu ruh, insanların ekolojik çevreyi tahrip etmesine çok üzülür ve ağlarmış. Efsaneye göre, bu ruhun, otlar, ağaçlar ve diğer bitkilerin ruhları olan oğulları ve kızları bulunmuş (Çoruhlu, 2017: 42). Bu anlatıdan, Türk mitolojisinde yer alan varlıkların, halk arasında ürkütücü yapıları ile anılmasına rağmen aslında korku duygusundan ziyade insanları doğaya saygılı şekilde davranmayı ve çevreyi temiz tutmayı salık verdikleri ve mitoloji vasıtasıyla çevreye saygının Tanrı'ya olan sevgiyi ifade ettiği mesajının verildiği görülmektedir. Cansız varlıkların da bir ruhunun olduğu ve Türk ülkesine ait tek bir çakıl taşının dahi düşmana verilmeyeceğine dair "Yada Taşı" adıyla geçen mitolojik anlatıda, inaniş göre, iyi talih ve saadet getiren dağ anlamındaki Kutlug Dağ'ın Uygurlara güç ve bereket verdiğine inanılırdı. Uygur hakanlarından Yü-lun Tigin, Çin sarayından bir kızla evlenmek için Kutlug Dağı'nın taşlarını Çinlilere verince düzen bozulmuş, kuşlar hayvanlar tuhaf tuhaf sesler çıkarmaya, inlemeye

başlamışlardır. Kağanlar peş peşe ölüirken kıtlıklar ve salgın hastalıklar ortaya çıkmıştır. Bu kötü gelişmeler üzerine Uygurların göç etmek zorunda kaldıkları anlatılmaktadır (İnan 1995: 50). Uygurların bu mitolojisinde, taşın da bir ruhunun olduğu ve onun düşmana verilmesi sonucu Türklerin başına türlü belalar geldiği vurgulanmaktadır. Vatan toprağının kutsallığı anlatılmak istenirken hayvanların tuhaf sesler çıkarmasıyla "ses" motifi kötü olayların habercisi olarak yorumlanmaktadır. Bu gibi seslerin çıkmasından duyulan korkuya dair anlatılar ve rivayetlere de mitolojilerde sık rastlanmaktadır. Onlara göre, dağlardan akan sellerin bir kişiliği vardır. Sellerin gürültüsünü, öküzün böğrüşmesine ve bağırmasına; bulutları dişi bir deveye ya da kükreyen bir arslana benzetmişlerdir. Korku kültürünün sembolü olan bu seslerin, sinemada gerilim filmlerinde de sıklıkla karşımıza çıkması bu "felaketin ön habercisi" seslerin kökenini, mitolojik inançlarda aramamızı gerekmektedir (Sözen 2017:482). Eski Uygurca metinlerdeki "tükel törlüg törüsüz ayığ kılınçlıg iş işleser ötrü kamag ayığ kılınçlıg şumnu ters tetrü nomlug tırtılar onjın yilpig yekler kuzgun koburga ulatı yavlak belgölüg korkınçığ ünlüg kuşlar tükel törlüg yavlak irü belgüler alku evde barkta közünür. (Kişi) pek çok kanunsuz günahları işlerse daha sonra bütün şeytanî ters kanunlu tırthikalar, şeytanlar, kuzgun, baykuş ve kötü işaretli korkunç sesli kuşlar ve her türlü kötü işaretler (onun) evinde barkında görülür." örneği de baykuşun kötü, uğursuz yaratılışıyla ilgilidir. Uygur Türklerinde Baykuş için, kötü ve uğursuz olduğu inancının olduğu değerlendirilmektedir (Tokyürek 2013: 232). Eski Türk inanişında kuşlar, felakete alamet ve ölümle ilgili metaforik anlamlarda kullanıldığı gibi aynı zamanda kutsala yakın oldukları inancıyla mitolojik anlatılarda bir alegori olarak da sıklıkla kullanılmışlardır. Buna göre, "kuşlar Tanrı'nın bir elçisi" olarak görülmüş ve Tanrı'nın bulunduğu yere, cennete "uçmağ" adı verilmiştir. İnanişına göre, çift başlı kartal, Göktengri'nin kapısını bekleyen kuştur. Dolayısıyla Selçuklularda olduğu gibi, Türklerin kurduğu devletlerde sıklıkla bu sembolün kullanıldığı görülmektedir. Türk inanişında, özellikle yırtıcı kuşların güçlü, savaşçı, avcı, gözüpek, cesaret velhasıl "dosta güven, düşmana korku verme" gibi özellikleri nedeniyle de tarih boyunca Türk boylarının ve devletlerinin simgesi, ongunu olmuştur (Ögel 2002: 127, 132, 556). Saksagan, iyi haberin, turna ölümsüzlüğün ve uzun hayatın, altın ya da kırmızı karga güneşin, kara karga şeytanın ve kötülüğün, ördek, Budist devirlerde, mutluluk ve refahın, kaz, kuğu türünden kuşların kut ve beyliğin ve ağaçkakanın da yardımcı bir ilah olan Suyula'nın ruhunun simgesi ve Tanrı'nın elçisi olarak görüldükleri bilinmektedir (Çoruhlu 2017: 224). Dolayısıyla bu kutsal hayvanların görünmesi ya da "tuhaf" sesler çıkarmaları, kimi zaman iyiliğe kimi zaman da gelecek olan felaketlere bir işaret olarak yorumlanmıştır. Altay Türklerinde halk inanişlarına bakıldığında, Anadolu Türklüğü'nde de çok sık görülen, batıl inanç ya da hurafe olarak adlandırılan fal, iz, işaret ya da bir olayın belirtisi, habercisi olarak görülen birtakım inanişlar bulunmaktadır. Bu inanişlar, günlük hayatla ilgili, hava durumu ya da insanların maddi, manevi durumu, sağlığı ve sosyal durumlarıyla ilgili olabilmekteydi. Bazen bu belirti veya işaretler, ya olacak kötü olayların habercisi anlamında hayvanların uluması, böğürmesi ya da tuhaf sesler çıkarması şeklinde ya da olacak felaketleri önlemek için iyi sözler söyleyerek onları başından savma şeklindeydi. Bunlar; *"tut aldında uylar süzüşip, oğırjip turar; Uylar tokınabay, baştarın kañkaytıp, bulañdap turar. (Kapalı havaların öncesinde inekler ses çıkarıp böğürürler; hareket edip, başlarını sallarlar.) Ayılga baka, t'ılan kirgeni-elçi kelgen dep aydar. Onı öltürbey, alkap, üydeyip salar uçurlu neme. Ondıy elçiler koomoy neme sesse keler. (Eve kurbağa, yılan girerse elçi gelecek demektir. Onu öldürmeyip, övgü sözleri söyleyip, uğurlayıp salmak gerekir. Çünkü böyle elçiler kötü bir şey sezdiklerinde gelirler.) Teylegen, sanıskan t'urttu ebirede uça, tabıştanıp. turza, ayılçı sakır kerek. (Çaylak, saksagan yurdun etrafında uça, ses çıkarsa misafir beklemek gerekir.) Ot sığırza ayılçı keler. (Ateşten ısıklık sesi gibi ses çıkarsa misafir gelir.) Arakı askan kazan küüleze arakı çıkpas temdek. (Rakı yapılan kazandan ses çıkması rakı olmayacağının işaretidir.) Oçokto ot tabıştanıp, sığırıp, bıd'ırap küyze, salkın bolor, kün üreler. (Ocaktaki ateş ses çıkararak yansa rüzgar olur, gün bozulur.) Tañmırdıñ aldında biyik tuulardıñ bajına tuman tüjer; turnalar ün alıjıp turar, Sanıskandar tabıştanar, kastar kalaktajıp uçup turar, (Yağmurdan önce büyük dağların başını sis kaplar, turnalar, saksaganlar, kazlar ses çıkarıp uçuşurlar.)"* şeklinde geçmektedir (Dilek 1996: 96-101).

Eski Türk inanişına göre, korkunç ve ölümcül hastalıklara sebep olan kötü ruhlar, hayvanların yanına yanaşınca hayvanların korkunç bir ses çıkarttığına inanılmaktadır. Bu sebeple kanlı kurbanlar kötü ruh olan aza, albis ve abaasılara; kansız kurbanlar ise, ayılar ve iççilere sunulur (Bayat 2015: 232). Kara kamların manevi alemde yeraltı dünyasına inerek mücadele ettiği bu kötücül ruhlar, pek çok durumda insana hissettirmeden yaklaşırlar. Mitolojik anlatılar ve halk

inanişlarına göre, bazen kötü ruhun varlığını, ahırdaki ineklerin böğürmesi, köpek ve buzağların hışırtısıyla anlayabilir; inanişına göre bu durum sadece abaasların yaklaşmasıyla gerçekleşir. Bu işaretiler sayesinde "sol tarafa üç kez tükürmek ve gelen ruha el ayasını dışa çevirip vurmak; ondan kurtulmak için yüksek sesle gaz çıkarmak" gibi bazı koruyucu önlemler alınabilir. Çıkan bu yüksek ses sayesinde kötücül ruh, o bedenden ya da ortamdan çıkıp başkasını aramaya başlar; bir şey bulamayınca da geri gider (Duranlı 2019: 119). Bu seslerle ilgili ön haberleri almak ise kamların göreviydi. Eski Türk inanişlarında kurban sunma ritüeli, kamların vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Kurbanın ruhunun gökyüzüne kutsala, yersuba ya da yeraltına Erlik ve yardımcılarının bulunduğu tamu dünyasına götürülmesinde yardımcı olurlardı. Kamlık inanişına göre ata ruhları ve doğa varlıkları son derece önemliydi. Eski Türklerin hayatında kamlar, kimi zaman şifacı (otacı) kimi zaman da duacı (alkış) kimlikleriyle görünür ve Türklerin kutsalla aralarındaki bağ, kamlar aracılığıyla sağlanırdı. Kadın kamlara udagan (utgan), erkek kamlara oyun adı verilmekteydi. Bunun dışında kaynaklara göre, Altay, Tuva, Teleüt, Telengit, Lebed, Şor, Sagay, Koybol, Kaçın, Küerik, Beltir, Soyon, Kumandin Türkleri kamlara kam ya da ham, Yakutlar oyun, Çuvaşlar yum, Kırgız-Kazaklar baksı/bakşı ya da bahşı, Buryatlar bö, Tunguzlar saman, Nanaylar, Ulçiler sama, Oroçiler, Mancular sam, Uygurlar samatı, Nivkalar çam, Ketler eenin, Samoyedler tarıp, Ostyaklar tadıb, Nenler, Tadebya, Yukagirler alma, Saamlar noyda, Türkmenler ise perihan, falbin, Hantlar yöltaku şeklinde isim vermişlerdir (Bayat 2015: 131-132). İslamiyetten önce eski Türklerde, Kamlık inanişında, ecdat şaman ruhları, kötü ruhlar ve tözler bulunmaktaydı. Bunlarla "çağrı" yoluyla iletişime geçerlerdi. Kamlığın temel prensibi olan çağrı, Teleütlerde tös pasyat (ruh basar), Altaylarda tös basıp-yat, Kumandinlerde tös pasçit ve Şorlarda parıp-çat olarak adlandırılmaktadır. Çağrı kodu, seçilmiş manasına gelmekteydi. Ecdat şaman ya da yeraltı ruhları tarafından gönderilen çağrıyı geri çevirmek imkansızdı. Çağrıyı kabul etmeme ya da geri çevirme deli olmaya, sakat kalmaya ve ölmeye eş değerdı. Kamın bir nevi alınıyazısı olarak kabul edilen bu çağrı, namzetin bir nevi ruhsal ve fiziksel sınavıydı ve başına gelen bu kaderi kabullenmek zorundaydı. Orta Asya'da İslamiyet'ten sonra "perihan, falbin, baksı/bahşı" da denilen kamları, Altay-Sayan Türklerinin körmes, Yakutların abaası veya ayna adlı yeraltı ruhlarıyla, Uryanhay kamlarının adza'larının yerini alan cinlerle iletişime geçtiği bilinmektedir. Ak ve kara renk simgesi, kam mitolojisinde renklerin tam karşılıkları olan kötü ruhlar, iyi ruhlar olarak ayrılmaktadır. Kara ruhlara kamlık yapıp onlardan hastalığı sağaltmak için insanları rahat bırakmayı talep eden, onların gazabını yumuşatmak için kara ruhlara kurbanlar veren kamlar kara, ak ruhlara kurbanlar verip onlardan bolluk, bereket ve çocuk isteyen kamlara ak kam adı verilirdi. Ak ve kara olarak bu şekilde ikiye ayrılan kamlarda, genellikle kara kamların kam olma çağrısını yeraltı ruhlarından; ak kamların da göksel ve orta dünya ruhlarından çağrıları aldığı bilinmektedir. Böylece, üçlü evren anlayışında, hem yukarı (göksel ruhlar), hem orta dünya (yersub) ve hem de yeraltı ruhları tarafından bu çağrıların yapıldığına dair mitolojik anlatılar bulunmaktadır. Doğuştan seçilmiş ya da kam olmak kaderiyle dünyaya gönderilmiş kişinin her üç ruhunu, salgın kut (hava ruhu), buor kut (yer ruhu) ve iye kut (ana ruhu) çalınır. Bu kutların çalınması insanı öldürmez, ancak onları hasta ettiği bilinmektedir. Böylece göğün ışıklı ruhları, dağ ruhu ya da yeraltı dünyasının kötü ruhları kendilerine hizmet edecek kam arayışı için toplumdan birini seçmiş olurlar (Bayat 2015: 34, 36, 37, 39). Hayatı ve yaşamı bir hareket halinde gören diyalektik değişimi kabullenen kamlar, kamlıklarıyla bu felsefi düşünceleri ve doğal birikimleri insanlığa aktarmak isterler. Bunun ritüel şeklinde gerçekleşmesi, kamların kozmik bilgileri aktarmada özel bir dil (musiki, dans vb.) kullandıklarını göstermektedir. Kamlar, sağaltım ve büyü amacıyla, insan sesiyle birlikte, davul ve def gibi vurmalı çalgılardan, boru ve kopuzdan yararlanmışlardır. Bu müzik aletlerinden çıkan ritimlerle koruyucu ve yardımcı ruhlarıyla iletişime geçmişlerdir (Göher Vural 2011: 76). Sadece iletişim değil aynı zamanda doğaüstü güçlerden korunma, yardım dileme, bir insan ya da hayvan üzerinde etkili olma, kaybı bulma, hastalığı iyileştirme vb. gibi çeşitli gündelik ihtiyaçlar amacıyla da bu ritüellerin yapıldığı bilinmektedir. İnsan ruhuna iyi gelen bazı sesler, zamanla şifa olarak da kullanılmaya başlandı. Eski Türklerde hastalıkları iyileştirmek ve şifa ayini için kam çağrılır, evin en iyi köşesine buyur edilir. Yurdun ortasına bir at postu serilir. Biraz su içtikten sonra, ağzındaki suyu dört bir yana serper, ocağa beyaz at kılları atılır ve ateş söndürülür. Güneye yönelen kam, davulunu bir kalkan gibi tutar. Ardından gürültülü bir şekilde geçirir. Yurdun bir yerinden ya bir atmaca ya da bir martı çığlıklar atmaya başlar. Ortalığa bir sessizlik hakim olur. Kam davulunu yavaş yavaş çalmaya başlayarak sivrisinek gibi sesler çıkartmaya başlar. Giderek davulun sesi güçlenmeye başlar, bir gök gürültüsü halini alır. Kuşlar, atmacalar yine bağırmağa başlar. Davulun vuruşları iyice artar, zil ve çan sesleri birbirine

karışır. Adeta ses tonlarından bir su çağlayanı halini alır. Birden herşey yeniden susar..."(Çoruhlu 2017: 139). Görülüyor ki eski Türklerden itibaren ruhlarla iletişime geçmede bir araç olarak kullanılmaya başlanan ses, ileriki dönemlerde kurulan Türk devletlerinde, özellikle mental hastalıkların iyileştirilmesinde de kullanılmaya başlanmıştır. Selçuklu ve Osmanlılar döneminde öncelikli olarak akıl hastalıklarının tedavisinde kullanılan müzikle tedavinin uygulanması için, gerekli akustiği sağlayacak şekilde hastaneler-darüşşifaların yapıldığı görülmüştür. Eski Türk hekimleri tarafından, korku, heyecan, kuşku ve ruhî bunalım gösterenlerin nabızlarındaki değişim ve bu değişimin neden olduğu huzursuzluk için hastalarına çeşitli melodiler dinletilir, bu sırada nabızlarını kontrol ederek hastaya en uygun melodi bulunur, hatta aynı hastalığı olan hastalar bir araya getirilmek suretiyle tedavi edilirlerdi. Selçuklu dönemindeki Amasya Darüşşifası, dünyada akıl hastalıklarının müzik ve su sesiyle iyileştirildiği ilk yer olması açısından önemlidir. Osmanlı dönemi, Fatih Sultan Mehmet döneminin önemli hekimlerinden olan başhekim Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun kendi yazmış olduğu ve ilk Türkçe cerrahi eser olan Cerrahiyetü-l Haniye kitabı ve tedavide uygulanan Türk Musikisi makamlarının hangi hastalıklara iyi geldiği hususu bir diğer üzerinde durulması gereken eserlerdendir (Erer vd. 2010:30). Bugün, söz konusu eserde yer alan çizimlerden yola çıkılarak yaptırılan 10 ayrı branştaki tıp ve cerrahi aletlerinin sergilendiği ve tedavi yöntemlerinin gösterildiği Amasya'daki Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Müzesi'nde su sesi ve Türk Musikisi makamları ve hangi hastalıklara iyi geldiği gösterilmektedir. Dolayısıyla, su sesi ya da müzikle tedavi yöntemi, kadim dönemden bu yana Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yer alan şifahanelerde, ses ve ruh ilişkisi açısından değerlendirilip gözlemlenmiş ve bu kodlanmış bilgiler günümüze kadar getirilmiştir (Eroğlu 2000: 156).

Türklerde sesin şifa olarak görülmesi hususunda, ağızdan çıkan sözlerin de bir etkisinin olduğuna inanılmakta ve bu kapsamda su ve sesi benzer görmektedirler. Eski Türklerle göre, "su gibi konuşma", "su gibi söz", "söz suyu" deyimleri derin manaları bulunmaktadır. Suyun kendisi zaten Türkler de kutsal olarak görülmekte ve Türk kozmogonisine göre Dünya yaratılırken ilk yaratılanın su olduğu ve bu bağlamda da Tanrı'nın yüzünü görenin, ilk yaratılanın su olduğu bilinmektedir. Türk kültüründe, "söz ile su çıkarmaları", suyun "çiçek, koku ve renkler oluşturmaları", "iyi sözlerin su gibi akarak çiçekler açtırması", "dilim geri durmadı, çok söz söyledi; sözlerim azalmadı, ancak suyu eksildi" sözler, söz ve su ilişkisi ile sesin kimin ağzından çıktığı ve ne söylendiği ile ilgili bilgiler için söylenen sözler bulunmaktadır. Suyun iyileştirici etkisi, söz (ses) ile su arasındaki şifacı ilişki, onu çıkartanın bilgeliği ile ölçülmekte ve suyun ilaç etkisinden bahsedilmekteydi. Aynı zamanda bu veciz söz ve deyimlerle, suyun, Dünya'nın yaratılmasında ilk yaratılan olduğu bilgisine göndermede bulunmak suretiyle, Dünya'nın başlangıçta sularla kaplı olması ve Tanrı'nın cemalini görmesi açısından suyun değeri, kadimlik, tecrübe ve bilgeliği ile örtüştürülmektedir (Ögel 2002: 341; Büyükcen Sayılır 2020: 67-73). Eski Türk inancına göre, kamlar, göksel, yersub ve yeraltı ruhlarına ulaşmak için müzik ve dansı kullanmışlar; mitolojilerini ve mitolojilerine kaynak oluşturan dualarını bu şekilde oluşturmuşlardır. Onlara göre, Dünya, doğudan, yani güneşin doğduğu yönden, batıya doğru dönüyordu. Türk kağanlarının tahta çıkma törenleri de bu inanış doğrultusunda yapılmıyordu. Keçe üzerinde dokuz defa doğu yönünde döndürülmesinde olduğu gibi kamların da törenlerinin yapılacağı gün, akşam olunca keçe bir çadır kurulur ve çadırın kapısı doğu yönüne çevrilir. Çadıra bir ağaç dikilir; ağaca göğün dokuz katını gösteren dokuz işaret yapılırdı. Kurban davulun ruhuna, ateş anasına sunulurdu. "ay, kam, ay" diye bağırılırdı. Kam eşik ruhuna seslenir, bakır kılıcı, ok ve yayı ile kötü ruhları kovardı. Yedinci katta aya, sekizince katta güneşe saygı duruşu yapılır, sadece bilge kamların gideceği dokuzuncu katta ise Ulu Tanrı ile buluşulurdu (Ögel 2002: 164).

Kamlar, ses ve müziğin yardımıyla yardımcı ve koruyucu ruhları çağırır, istek ve dileklerini bu şekilde kendilerine iletirlerdi. Bu ritüel objelerinden en önemlisi de davullarıydı. Davul üzerinde bulunan sembol ve simgeler vasıtasıyla koruyucu ve yardımcı ruhlarına seslenirler, onlardan bolluk, bereket, şifa diler, gayba dair önemli bilgiler edinirlerdi. Her kamın kendisine özel yardımcı ve koruyucu ruhu olur ve onlara dair simgeler de davullarını süslerdi. Her birinin çağırılma ritmi farklıydı. Davullarının üzerinde bulunan simgeler, geçmiş atalarından ve onların koruyucu ruhlarından aktararak çizilirdi. Davul, kamın trans haline geçebilmesi için önemli bir enstrümandı. Minusinsk Tatarlarının kam davulu genel olarak, davulun içi, dışı ve tokmağı olmak üzere üç kısımdan oluşurdu. Davulun asıl kısmı olan ağaç ve demir sopa değiştirilmez ve yenilenmezdi. Yalnız davulun derisi yenilenebilirdi. Sapt, "mars" adı verilen on iki delik vardır ki yeraltı

dünyasına inmek için kamın kullanacağı delikler olarak simgelenir. Deliklerin aralarındaki kabartmalar da dağları simgeler. Sapın üst kısmında kötü ruhları kovmak için kamın yararlandığı demir sopa vardır. Demir sopaya da sayıları on sekize ulaşan demir çingirak bağlanır ki, bu da kamın kötü ruhları kovmak için yararlandığı silahıdır. Sopaya bağlanmış iki çan, kamın yardımcı ruhlarını temsil eder (Bayat 2015: 207-208).

Baksıların sazları ya da kopuzları, şekil ve biçim bakımından Anadolu sazlarının benzerleri olup daha küçük ve ilkel halidir. Yer yer deri ile kaplanırlar ya da geyik boynuzları ile süslenirlerdi. Kirişleri at kılındandı. Bu gelenek, Altayların kuzeyinden batıya doğru Anadolu'ya uzanmaktadır. Kırgız baksıları, sazlarının yapıldığı ağaç türleri, telleri ve döş derilerinin, "*sazlarının ağaçların dibinden, kutlu köklerinden*" yapıldığına inanırlar ve kutsallık atfedilirdi. Dolayısıyla bu derece önemli malzemelerin bir araya gelerek çalgı aletini oluşturması ve ondan çıkacak ses de ruhun şifasıydı. Çalgı aletlerine atfedilen kutsallığın temelinde, Türk mitolojisinde, ağacın, yeryüzü, gökyüzü ve yeraltını birbirine bağlayan bir kutsal kazık (Demirkazık) olduğu ve göğe doğru uzanan dallarının tepesinde de Tengri kapısının bekçileri olan çift başlı kartalın yuva kurduğuna dair inanışın etkisinin olduğu değerlendirilebilir. Bu anlayışın ileriki dönemlerde de devam ettiği görülmektedir. Türk sazlarının kutlu sesiyle ilgili olarak, örneğin Güney Rusya'daki Karaim Türkleri'ne göre, her birinin yapıldığı malzemelerin türlerine göre çıkardıkları seslerin anlamları da farklı idi. Buna göre, parmakla çalınan telli saz anlamındaki kobuzun, bağırsak ya da at kılından yapılmış türünün tonu, yas tonuydu. Kıcak (kemençe)'ın sesi ise, tiz ve zaman zaman kulağı tırmalayıcıydı. Buna da şikayet tonu denilmekteydi (Ögel 2000: 16-17). Kamların davulunun ya da Anadolu'daki aşıkların sazının derisinin türü o kadar önemliydi ki çoğu zaman ozanların sazlarının üzerine gerilen deri türleriyle öğündükleri söylenirdi. Bu deri türleri deve, tay ve ince derili olmak üzere üç türdeydi. Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan süreçte, saz ve kopuz çalanların, örneğin bir Kırgız baksısının duasında, "Celmaya devesinin derisi ile her yanı çevrilmiş olan kopuzum" ya da Yunus Emre'nin, "Ağaç, deri derildi, kiriş ile bir oldu", "İpek kıldır, dahi ahu derisi", "gümüş dilli, altın yanaklı (caak) kopuzum" şeklinde davula ya da saza gerilen derinin türünden bahsedildiği görülmektedir (Ögel 2000: 63, 108-109).

Davulun çıkardığı sesin düzeyi, özellikle bas sesinin etkisi ve artan azalan ritimleri şamanın vermek istediği coşkuyu etkilemekteydi. Müzik ve sesin aracılığıyla, kamın ruhu etkilenir; kâh gökyüzünde yer alan göksel ruhlara kâh yeraltındaki korkunç varlıklara ulaşır, kurbanlarını iletir ve böylece daha kolay esrimeye geçebilirdi. Kamlar, inanışa göre, gökyüzüne tercihen yüksek yerlerde mağara girişlerinde ya da dağın yüksek tepelerinde beyaz aygırı (erkek at) kurban olarak sunar; yeraltında yer alan ruhlara da kara boğa kurban ederlerdi. Burada kamın derecesi, bilgeliği ve tecrübesi, özellikle de ak ya da kara kam olması ritüellerde etkili idi. Bu ritüellerde ses ve müzik kullanılmak suretiyle ritüelin etkisi ve gücü artırılırdı. Kam ritüellerinde davul kullanımıyla birlikte kendinden geçme etkisi ortaya çıkmaya başlar ve farklı bir benliğe erişme noktasında bilinç yapısı değişir. Ritüel uygulandığı anda davulun derinden gelen bas seslerinin tesiriyle açık bilinç yapısı ortadan kalkar. Kamın algıladığı görüntüler farklı bir algılama biçimiyle aktifleşir. Kam kendinden geçme durumunda davul aracılığıyla ritim tutar, ritme uygun dans eder, bağlantı kurduğu ruhu taklit eder ya da o ruha ulaşabilmek için kendinden güçlü gördüğü bir hayvanın kılığına girer (Bozdemir ve Özçelik 2019: 105). Zoomorfizm, Türk mitolojisinde, ritüellerinde, savaş ve sanatında sıklıkla kullanılmıştır. Dolayısıyla, kamların kendilerini koruyucu ve yardımcı bir hayvan ata ile ruh eşleşmelerinin yanı sıra, soyun türeyişiyle ilgili de zoomorfik anlatı, rivayet ve destanlarda da görülür. Her Türk boyunun sahip olduğu ongunlar ve bunların sembolleri, gerek savaş araç ve gereçlerinde gerek ganimet paylaşımlarında gerekse toylardaki oturma düzenlerindeki hiyerarşik sıralamada kendisini gösterir. Dolayısıyla, kurt, ayı, aslan, pars, kartal, tavşancıl gibi güçlü ve yırtıcı hayvanlarla Türklerin kendilerini özdeşleştirdikleri ve onların çıkardıkları sesleri çıkarmak suretiyle o yırtıcı ruh haline girdikleri ve bu seslerden güç aldıkları bilinmektedir (Eröz 1973: 289). Türklerin mitolojilerinde güçlü bir sese sahip olmak aynı zamanda cesur, savaşçı ve yiğitlik göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygur Türklerinin türeyiş destanlarında, kurt motifi, baba olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, Hun beylerinden birinin çok güzel iki kızı varmış. Kızların yalnızca Tanrılarla evlenebileceği amacıyla ülkenin uzak yerine kule yaptırılıp, iki güzel kız bu kulenin içinde yaşamaya başlamışlar. Hanın yakarışına dayanamayan Tanrı, bozkurt şeklinde kuleye gelmiş ve bu kızlarla evlenmiştir. Bu evlenmeden doğan Dokuz-Oğuz On Uygur çocuklarının sesi, "Bozkurt" sesine benzemişti (Başkurdistanlı 2014: 103-

110; Banarlı 1971: 28). Tarih boyunca ses, düşünsel beceri ve hızlı karar vermeyi gerektiren durumlarda, özellikle uyarı sinyali olarak kullanıldığında önemli bir uyarandı. Özellikle saniyeler hatta milisaniyeler düzeyinde istemli davranış gerektiren durumlarda sesin türünün, frekansının ve şiddet düzeyinin performans üzerinde etkili olduğu görülmüştür (Binboğa, Pehlivan ve Çelebi 2007:68). Bu bağlamda, ses, özellikle savaş zamanları, bir moral ve motivasyon aracı olarak sıklıkla kullanılmıştır. Nevbet aleti olan davul (köbürge), Göktürklerde bir hakimiyet sembolüydü. Davul ve kösün çalınmasıyla, savaşın başlamasına işaret edilmektedir. Türk devletlerinde tahta çıkan hakanlara kurt başlı bir sancak ve davul verilir; saldırı ve duraklamalarını, hakanlık kösünün sesi belirlerdi (Özaydın 2007: 39). Savaşlarda Türkler'in, öncü kuvvetlerin karşı tarafa ilk saldırısı esnasında, güdülenme, adrenalinin dozunu artırma ve dolayısıyla çıkan bu seslerden güç alma ve karşı tarafı korkutup kaçırma aracı olarak sesi kullandığı anlaşılmaktadır. Askerlerin çok yüksek sesler çıkarmak suretiyle düşmana korku salması ve düşmanın moralinin bozulması sağlanmış oluyordu. Bu bakımdan, ses, bir nevi psikolojik bir saldırıcı aracıydı. Türkler bu saldırıları esnasında yırtıcı hayvanların seslerine benzer korkunç sesler çıkarıyorlardı. Bu bağlamda onların sesleri "arslan kükremesi" gibiydi. Onların korkunç naralar ve çığlıklar atmaları yalnız düşmanı korkutmamakta, diğer taraftan kendileri için de faydalı olmaktaydı. Bağırarak suretiyle sınırlar gerilmekte, vuruşlar güçlü hale getirilmekteydi (Koca 2010: 115-116, 219). Kahramanın elbisesinin göğüs hizasında tonga türü bir hayvanın başı tasvir edilmiştir. Bu hayvan kanatlı bir şekilde tasvir edilmek suretiyle kendisine tabiatüstü bir özellik verilmiştir (Esin 1985: 142). Böylece gerek giysileri gerekse çıkardıkları sesler itibarıyla göründüklerinden de korkunç, büyük ve yırtıcı görünmekte ve etraflarına korku saçarak savaşta avantajlı konuma gelmekteydiler. Stratejik açıdan, insan psikolojisini etkileyen bu taktikleri sayesinde karşı tarafı psikolojik olarak korkutup kaçırmakta ve yıldırırmaktaydılar. Bilimsel açıdan bu durum, araştırmacılar tarafından kap metaforuyla açıklanmıştır. Buna göre, belli bir kütleye ve hacme sahip olmamakla birlikte beden kabında yerleşik olan ses de farklı duygusal durumları içerebilme ve konuşma sırasında hangi duygu durumu söz konusu ise bunu yansıtabilme özelliğine sahiptir. Ses korkunun kalıbıdır. Diller ve kültürel arasında evrensel bir ortaklık gösteren kap metaforunun Türkçe'de de üretken bir biçimde kullanıldığı; korkunun bir kap olarak kendine bazen bedeninin tamamını seçtiği; bazen de beden kabına nispetle daha dar bir alana yerleştiği görülmüştür. Fiziksel bir cismi bulunan yahut bulunmayan bu dar kapların da yürek, göz, bakış, yüz, ifade, ses, kafa, beyin, akıl, zihin, bilinçaltı, ruh ya da benlik olduğu tespit edilmiştir (Dinçer 2017: 780, 796). Anadolu halk kültüründe de kamlığın pirlığe dönüşümünde duaların şekil değiştirerek vecd halinin devam ettiğini görmek mümkündür. Halk arasında abdalların ruhlarla iletişim halinde olduğu, yağmur yağdırdıkları, hastaları iyileştirdikleri, savaşta galip gelmek için dua ettikleri ve bu duaların kabul olunduğundan tıpkı eski Türk kültüründeki kamlık gibi abdalların da öteki alemlerle iletişim anlamında çok etkili olduklarına dair pek çok anlatı bulunmaktadır. Abdalların semahları da şamanın kamlık zamanı yaptığı ritüellere, oyuna benzemektedir. Tefleri kamların davulu gibi vuruş çalgı aleti olduğundan metronim seslerden vecde geldikleri sık sık görülen bir hal idi. Müzik ve raks aracılığıyla vecd halinin belirmesi geçici bir süreliğine olsa da katılanların aklın sınırlarının dışına çıkmalarına, ilahi bir vecd ile kendilerinden geçmelerine neden oluyordu. Abdalların aklın gitmesi ile ulaştıkları iman, inanışa göre aslında en yüksek dereceden bir imana kavuşmaktır. Nitekim abdallık mertebesine ermiş kişi, hakikatin mutlak ve doğrudan bilgisine erişmiş demektir. Bu durum, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan tarihi yolculukta, çeşitli din ve inanışların etkisinde kalan Türklerin bu eski inanış ve kültürlerinin günümüzde de devam ettiği hususuna açıklık getirmektedir (Bayat 2018: 170-171).

### Sonuç

Sonuç olarak, müzik, tarihin akışı içinde duygu ve düşüncelerin anlatımını gösteren bir araç olmuştur. Sesle birtakım korkular oluşmuş, alışkanlıklar kazanılmış ve yine aynı sesle motivasyon sağlanmıştır. Geniş Türkistan coğrafyasında farklı iklimlerin yaşanmasıyla, Türk toplulukları arasındaki kültürler de farklılıklar göstermiştir. Türkler, en eski devirlerden bu yana yaşadıkları coğrafyayı gözlemlemiş ve bu gözlem sonucunda da kendilerine bir inanç kültürü oluşturmuşlardır. Onlara göre, tabiatdaki her canlı varlığın ve cansızın bir ruhu bulunmaktadır. O ruhu, incitmek, Tengri'yi incitmek olarak kabul edilmiş başlarına gelen iyi ya da kötü olayları da buna göre yorumlamışlardır. Dolayısıyla her birinde kutsalın izini aramış ve ona göre hareket etmişlerdir. Semavi dinlerden önce, Göktengri ve tabiat kültlerine olan inanışları, onların sevinçlerine ve eğlencelerine, savaşlarına ve toylarına, cenaze ve yaslarına temel teşkil etmiştir. Eski

Türk inanışları temel olmak üzere, Türklerin zaman içinde benimseyip kabul ettikleri çeşitli din ve etkilendikleri kültürler, adeta suya atılan taşın etrafında oluşan helezonik dalgalar gibi Türklerin tarih içinde gittiği mekâna ve zamana uygun olarak değişmiş ve gelişmiştir. Aynı zamanda her varlığın bir ruhu (tözü) olduğuna dair inanışlarına paralel olarak zoomorfizmin de kullanıldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak, Türklerin ongunları, kamların ritüellerinde özellikle yırtıcı ve güçlü hayvanlarla, onların ruhları, güçleri ve sesleriyle kendilerini, soy ve boylarını özdeşleştirmişler, zaman zaman da siyasi bir simge olarak kullanmışlardır. Türklerde müzik, akıl, ruh ve beden arasında bir denge oluşturmuş; huzur, şifa ve motivasyon etkisinden yararlanılmıştır. Türklerin korkunç olarak niteledikleri sesler genellikle, kendi ellerinde olmayan, iradeleri dışında, olağanüstü ve Tengri'nin cezası olarak gördükleri seslerdir. Makbul olan sesler ise karşı taraf için ürkütücü ve korkunç, düşmana korku veren, kendilerini motive edici seslerdir.

### Kaynakça

- Batuk, C. (2013). Din ve Müzik: Dinler Tarihi Bağlamında Din-Müzik İlişisine Genel Bir Bakış Denemesi, *OMÜİFD*, S. 35, ss. 45-70.
- Bayat, F. (2015). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*ç Ankara: Ötüken Yay.
- Bayat, F. (2018). *Türk Kültüründe Deli ve Delilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2019). *Türk Şaman Metinleri Efsaneler ve Memoratlar*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. C. I. İstanbul: M.E.B.
- Binboğa E., Pehlivan M. ve Çelebi G. (??). Farklı Frekanslardaki ve Şiddetlerdeki İşitsel Uyarıların İnsanda Basit Reaksiyon Zamanına Etkileri. *Ege Tıp Dergisi*, 46(2), İzmir, ss. 67-72.
- Bozdemir, O. ve Özçelik H. (2019). Şamanist Ritüeller Kapsamında Şaman Davulunda Bulunan Sembollerin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma, *Akademik Sanat; Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, ss. 102-116.
- Büyükcın Sayılır, Ş. (2020), Türk Kültürü ve Mitolojisinde Su İyesi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergi*, Cilt: 12, Sayı: 48, ss. 67-73.
- Büyükcın Sayılır, Ş. (2020). Türk Kültüründe Ateş: Söz, Davranış ve İnançlar Ekseninde Kısa Bir Değerlendirme. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 51, ss. 934-942. <https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1604037505.pdf>
- Büyükcın Sayılır, Ş. (2021). Türklerin Ağaç İle Tarihi ve Mitolojik Bağları Üzerine Bir Değerlendirme. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, ss. 187-198.
- Çoruhlu, Y. (2017). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Dilek, İ. (1996). Altay Türklerinde Halk İnanışları. *Bilgi-3*, Güz, ss. 96-101.
- Diğer, A. (2017). Korku: Dili, Kavramlaşması, Kültürel Boyutu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(2), 769-798.
- Duranlı, M. (2019). Saha Türklerinin Geleneksel Yapı Biçimi, "Balagan", *Altay Toplulukları Mesken ve Mesken Kültürü*, (edt: İ. Şahin, M. B. Çelik vd.), ss. 111-121. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay.
- Eroğlu, H. (2000). XV. Yüzyıl Tabiblerinden Şerafettin Sabuncuoğlu ve Amasya Şifahanesi. *OTAM*, S. 11, Ankara, ss. 147-156.
- Eröz, M. (1973). Türk İçtimai Hayatında Totemizm İzleri. *İktisat Fakültesi Mecmuası'ndan Ayrı Basım*, İstanbul, ss. 289-295.
- Esin, E. (1985). Kotuz: İkinci Köktürk Sülalesinin Tamgası. *Erdem*, I/1, 125- 145.

- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş, Toplu Eserler I*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Gülensoy, T. (2017). *Ve... Tanrı Türkü Yarattı, Türk Boylarının Mitolojileri, Destanları ve Efsaneleri ile Zebur, Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Dünyanın ve Kişi Oğlunun Yaratılışı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Göher Vural, F. (2011). İslamiyet'ten Önce Türklerde Kültür ve Müzik, Hun, Göktürk ve Uygur Devletleri. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Göher Vural, F. (2011). Asya Hun İmparatorluğu'nda Müzik. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergi*, Cilt:3, Sayı:10, ss. 15-21.
- Göher Vural, F. (2011). *İslamiyet Öncesi Türklerde Kültür ve Müzik, Hun, Göktürk ve Uygur Devletleri*. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Gömeç, S. (2003). Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXI, Sayı 33, Ankara, ss.79- 104.
- İnan, A. (1987). Türk Rivayetlerinde Bozkurt, Makaleler ve İncelemeler I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (1995). Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar). Ankara: TTK Yay.
- İzgi, Ö. (1977). Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar'da Geleneksel Festival ve Eğlenceler. *Tarih Dergisi*, Sayı:31, ss. 29-36.
- İzgi, Ö. (1989). *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.
- Kafesoğlu, İ. (1995). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Başkurdistanlı, A. (2014). Türk Rivayetlerinde Bozkurt, Çev. Muhammet Kemaloğlu. *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Vol.3, No.4, ss. 103-110.
- Koca, S. (2010). *Türk Kültürünün Temelleri*, II. Ankara: ODES Ltd Şti. Kültür Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2021). Türkiye Türkçesinin Ses Bilgisi Üzerine Notlar-1. *Türk Dili*, Y. 70, S. 829, ss. 4-18.
- Sözen, M. (2017). Anlatımsal Bir Öge Olarak Sinemada Ses Efektleri: Tanımlamalar, Filmler, Çözümlemeler, *Akademik Bakış Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı. 61.
- Oh, E.-Jo'raev, M. (2013). Tarihi Genetik Ortaklık ve Senkretik (Bağdaştırmacı) Sanat Yaklaşımları Bağlamında Şaman ve Epik Küyci (Ozan). Çev. B. Durbilmez. *Folklor ve Edebiyat*, Cilt:19, Sayı: 76.
- Ögel, B. (2000). Türk Kültür Tarihine Giriş. C. IX, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri.
- Ögel, B. (2002). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, C. II, Ankara: TTK Yay.
- Özaydın, A. (2007). Nevbet, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, ss. 38-41.
- Tokyürek, H. (2013). Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları, *TÜBAR*, (XXXIII), ss. 221-281.
- Ünver, A. S. (1936). *Uygurlarda Tababet VIII ve XIV. Asır*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü.

# THE EFFECT AND REFLECTION OF “SOUND” ON TURKS ACCORDING TO OLD TURKISH BELIEFS AND MYTHOLOGIES

Şeyda BÜYÜKCÂN SAYILIR

## ABSTRACT

Human beings start life with their own voice from the moment they are born. After his birth, he is greeted with great joy by his family. He recognizes his mother's voice and begins to observe his surroundings as he grows up. Communication is provided by language. There is magic and timbre of sound in every moment of your life. Throughout history, sounds have different functions such as joy, sadness, victory and death in epics, sometimes with a drum during a ritual, sometimes with shouts in wars, with cries of victory, sometimes with laments in sagu and sometimes with kopuz. The Turks, who lived a nomadic life intertwined with nature, discovered that music and sound were good or bad for the soul, and in this direction, they benefited from these tones, especially from the early Pre-Turk period. Thus, these tones, which were sent to the protective and auxiliary spirits by means of kams from the first sounds rising from the Altai mountains, were evaluated as acceptable or undesirable among the Turks in themselves. In particular, natural events such as storm, lightning, and thunder emerged as an element of fear, while shouts made to frighten the other side in war were seen as acceptable sounds. It has been evaluated that nomadic communities sing tunes that herald the arrival of spring, during daily planting and planting, in the treatment of mental illnesses, facilitate their working processes through a rhythmic melody, facilitate cooperation or cheer up their festivals. Music has always been important in the religious ceremonies, entertainments, birth and naming ceremonies of the Turks. Music has been the healing and food of the soul. While bards playing kopuz and lovers laid the foundations of Turkish Folk Music, military music began to take shape with tug sets, and religious music continued with Kams. In this study, it will be tried to evaluate which sounds have an effect on the formation and shaping of cultures in Turkish Mythologies and old Turkish beliefs.

**Key Words:** Music, sound, Turkish mythology, tug, drum